

MAARİF NAZIRI EMRULLAH EFENDİ DÖNEMİNDE HAZIRLANAN DARÜLFÜNUN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ BİR NİZÂMNÂME LAYİHASI (1912)

Murat CANDEMİR*

ÖZET

II. Meşrutiyet sonrasında dönemin Maarif Nazırı Emrullâh Efendi döneminde kaleme alınan Darülfünun'a ait nizamname layihası (1912), bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Layiha, Darülfünun'un bir yüksek öğretim kurumu olarak idarî açıdan ihtiyaç duyduğu düzenlemeyi karşılamak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca, yürürlüğe girmeyen bu layiha, fakülte bazında Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabâtı Nizâmnâmesi (1916) ve Darülfünun-ı Osmani Nizamnamesi'nin (1919) yayımlanmasına kadar geçen süreçte üniversite yönetimi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan önemli bir belge olma özelliğine sahiptir. Diğer taraftan, Türk Yüksek Öğretim Tarihi üzerinde çalışanlar için dikkat çekici bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, Maarif Nazırı, Emrullâh Efendi, Darülfünun Nizamname Layihası, Tuba Ağacı Nazariyesi.

Darülfünun, medreselerin eski etkin konumlarını koruyamayıp, örgün eğitim-öğretim müessesesi olma niteliğini kaybetmeleri sonucunda ortaya çıkmış bir eğitim kurumudur. Ortaya çıkan ihtiyaçları gidermek üzere, medrese dışında ve Avrupa modeline uygun yeni eğitim kurumlarının açılmasına karar verilmiş, özellikle askerî alanda XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren bu yeni eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Eğitim alanındaki yenilik çabaları giderek gelişme kaydetmiş, ilk, orta, lise seviyesinde olduğu gibi, üniversite düzeyinde de Avrupa tarzında bir eğitim kurumun açılması ile sonuçlanmıştır¹.

Türk eğitim tarihinde Darülfünun'un ortaya çıkışındaki temel sebebi, tarihsel süreç içerisinde bu şekilde kısaca özetlemek mümkündür. Bununla birlikte, Darülfünun'un Maarif Nazırı Emrullâh Efendi dönemine kadar hangi merhalelerden geçtiğine kısaca işaret edilmesi, ele aldığımız nizamname layihasının yine bu süreç içerisindeki yerinin anlaşılması bakımından gerekli görünmektedir.

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

¹ Medreseler, dîni eğitim açısından bile değerlendirildiklerinde alan daralmasına uğramışlar ve özellikle yüksek kısımları yalnızca İslam Hukuku eğitimi verir hale gelmiştir. Bu durum ise yüksek öğretimde yeni arayışlara sebep olacak ihtiyaçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bk. Ali Arslan, "Osmanlı Darülfünunu", *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 297.

Darülfünun'un İdarî Tarihine Genel Bir Bakış

Bir Darülfünun kurma düşüncesi, Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın 1845 yılında başlayan çalışmaları arasında yer almakla birlikte, niteliği tam olarak belirlenmeyip muğlak kalmıştır². Ancak daha sonra 21 Temmuz 1846 tarihinde yayımlanan resmî bir bildirimde izah edildiği üzere Darülfünun'un kuruluş amacının, "üniversite" kelimesinin anlamına uygun olarak evrensel bir düşünceye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Darülfünun'un önde gelen amacı, devlet hizmetlerini yürütecek memur yetiştirmek değil, "ikmâl-i kemâlât-ı insâniye" şeklinde ifadesinden de anlaşılacağı üzere, insanlığın ortak malı olan ve onu yücelten bir takım değerleri, daha da geliştirerek mükemmel hale getirmek olarak belirtilmiştir³.

Darülfünun'un kuruluş kararından sonra, 1846 yılında kurulan Daimî Maarif Meclisi, kütüphanenin de dahil olduğu geniş bir binanın inşasına başlanmıştır. Ancak, Darülfünun'un resmî açılışı beklenmeden ve inşaatı tamamlanmadan 13 Ocak 1863'de halka açık konferanslar tarzında derslere başlanmıştır. Ayrıca 4000 ciltlik bir kitaplık ile mükemmel denilebilecek fizik ve kimya laboratuvarı kurulmuştur. Tamamlanan Darülfünun binası Maliye Nezareti'ne verilince, dersler 1865 senesinde Atik Ali Paşa Camii karşısındaki Nuri Paşa Konağı'nda devam etmiştir. Ancak aynı yıl sonlarında çıkan yangında konağın ve onunla birlikte Avrupa'dan getirtilen ders araçları ile kütüphanenin yanması eğitimin zorunlu bir tatile girmesine sebep olmuştur⁴. Darülfünun'un kuruluşuna yönelik bu ilk teşebbüsteki eğitim faaliyetleri,

² Meclis-i Muvakkat'ın Meclis-i Vala'ya sunduğu ilk raporda; önceki devirlerin değerli eserlerinin araştırılıp, bunlar hakkında geniş bilgi vermek üzere bir Darülfünun kurulması, burada okutulacak ilim ve fenne ait kitapların kurulacak kütüphanede toplanması teklif edilmiştir. Ayrıca, Darülfünun'da okutulacak kitapların telif veya tercemesi için kırk üyeden oluşacak bir Encümen-i Daniş'in kurulması kararlaştırılmıştı. Ancak Encümen-i Daniş, Darülfünun binasında bulunmakla birlikte, Meclis-i Maarif-i Umumi'ye bağlı bulunacaktı. Bk. Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye*, İstanbul 1995, s. 23-24.

³ Bu raporda yer alan maddelerden birine göre, Osmanlı bürokrasisinde görev almak "emeline" olanlar da ilim ve fenleri Darülfünun'da eğitim görebileceklerdi. Arslan, *Darülfünun'dan*, s. 24-25; Ali İhsan Gencer-Ali Arslan, *İstanbul Dârülfünânı Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları*, İstanbul 2004, s. 2.

⁴ Arslan, *Darülfünun'dan*, s. 26-28. Öte yandan Darülfünun binasının 1865'te Maliye Nezareti'ne verilmesi üzerine daha küçük ikinci bir Darülfünun binasının inşasına başlandı ve 1869'da tamamlandı. Bu bina günümüzde Çemberlitaş'ta Basın Müzesi olarak kullanılan binadır. Bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", *Belleten*, LIV/ 210, Ankara 1990, s. 705-6.

tamamen faydasız olarak görülemezse de, bir yüksek öğretim kurumu şeklinde değerlendirilemez. Sadece devletin "terbiye-i ümme" politikasına katkı sağlayacak faaliyetler olarak görülebilir. Darülfünun için bir nizamname hazırlanamamış ve teşkilat özellikleri kazandırılmamış olması, idarî bakımdan kuruluşunu olumsuz etkilemiştir⁵.

Türk Eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olan ve 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizâmnâmesi'nin 79-128. maddeleri Darülfünun'a ayrılmış ve İstanbul'da Darülfünun-ı Osmanî adıyla bir yüksek öğretim kurumunun açılması kararlaştırılmıştır. Nizamnamede tanımlandığına göre, Darülfünun-ı Osmanî, 1-Hikmet ve Edebiyat, 2-İlm-i Hukuk, 3-Ulum-ı Tıbbiye ve Riyaziye öğrenimine yönelik üç şubeden oluşacaktı. Darülfünun-ı Osmanî, Darülfünun Nazırı, Şube Müdürleri ve Darülfünun Meclisi'nden oluşan hiyerarşi gereğince yönetilecekti⁶. 20 Şubat 1870'de Sadrazam Ali Paşa'nın da hazır bulunduğu bir törenle açılan Darülfünun-ı Osmanî, 1873'te kapatılmıştır. Ağustos 1870'te öğrencilerin büyük çoğunluğu bir üst sınıfa geçmişlerdi⁷. Genel olarak Darülfünun-ı Osmanî, 1869 Nizamnamesi'nde öngörülen sistemin bütünüyle uygulanamaması dolayısıyla, günümüzdeki anlamda tam bir üniversite olarak faaliyete geçememiş ve üç yıl içinde kapanmıştır. Esasında bir üniversitenin idarî olarak çalışmasını sağlamak için belirli bir eğitim

⁵ İhsanoğlu, *a.g.mak.*, s. 707-712.

⁶ Darülfünun Nazırı, Maarif Nezareti'nin teklifi ve padişahın onayı ile atanacaktı. Görevi, Darülfünun'u Maarif Nizamnamesi'nin ilgili hükümlerince yönetmek, talebelerin hareketlerine dikkat ve nezaret etmenin yanı sıra, bir olay meydana gelmesi halinde bunu Maarif Nezareti'ne bildirmektir. Şube müdürleri ise, şube muallimlerinin her yıl içlerinden birisini bu göreve seçmesi ile belirlenecekti. Görevleri, şubelerinin işlerini yürütmek ve ihtiyaç duyulduğunda muallimleriyle şubelerinin işlerini görüşmektir. Darülfünun Meclisi, Darülfünun Nazırı başkanlığında şube müdürlerinden oluşacaktı. Bu meclis, Darülfünun'un ders cetvellerini, disiplin işlerini, gündemdeki meseleleri hakkında karar verecek ve Maarif Nezareti'nden izinli veya izinsiz gereken ishahatı müzakere edecekti. Bk. Arslan, *Darülfünun'dan*, s. 30. Gencer-Arslan, *a.g.e.*, s. 5-6. Nizamname'nin 114 ve 115. maddesine göre, bürokratik açıdan sekretarya işlerini görmek için her şubenin muallimlerinden olmak ve kendileri tarafından seçilmek şartıyla bir de şube kâatibi bulunacaktı. Şube kâatibi, zabıt ceridelerini yazmak, yazılı haberleşmeleri yapmak ve evrağı korumakla sorumluydu. Darülfünun'a ait malî işler için ise farklı bir yol takip edilmiştir. Şöyle ki, 124. maddede belirtildiği üzere Darülfünun'a mahsus bir sandık olacak ve bu sandığın idaresi yine Darülfünun Nazırı'nın inhası ve Maarif Nezareti'nin tahriri üzerine Padişah iradesi ile atanan bir memur tarafından yerine getirilecekti. 125. madde ise Darülfünun'a ait gelirleri belirlemektedir. Nizamname için bk. *Düstür*, 1289, Cüz'-i sâni, s. 184-219; *Düstür*, 1289, I. Tertib, c. 1, s. 198-204.

⁷ Nizamname'de belirtilenin aksine, Darülfünun'da ders programı yeniden düzenlenmiş ve her üç şubenin aynı programı takip etmesi kabul edilmiş ve sonuçta şubeler kaldırılmış, tek tip ders yapılmıştır. Bk. İhsanoğlu, *a.g.mak.*, s. 725.

seviyesinde bulunan öğrenci ve hoca ile sosyo-kültürel ve ekonomik alt yapının yeterince sağlanmış olması gerekmektedir⁸.

Darülfünun-ı Sultanî ise, ilk teşebbüslerden farklı bir yapıda kurulmuştur. Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın Mülkiye Mühendis Mektebi ile Hukuk Mektebi'ni bir arada "Avrupa Dârülfünûnları usûlüne tevfikân muntazâm bir dârü't-tahsîl" şeklinde kurulmasını uygun görmesiyle "Mekâtib-i Âliye-i Sultânîye" adı verilen okulun kuruluşu gerçekleştirilerek, Mekteb-i Sultanî'den ayrı, fakat aynı bina içinde kurulması hedeflenen Darülfünun-ı Sultanî açılmıştır⁹.

Daha sonra meydana gelen gelişmeler sonucunda 1874'den itibaren eğitime başlayan Darülfünun-ı Sultanî; 1-Hukuk Mektebi, 2-Mülkiye Mühendis Mektebi (bir yıl sonra Turuk u Maabir Mektebi) 3-Edebiyat Mektebi'nden oluşmuştur¹⁰.

⁸ 1869 Nizamnamesi ile dersler, Fransız modeli üzerine kurulu olmasına rağmen, Felsefe ve Edebiyat şubesinde doğu dillerinden Arapça ve Farsça ile batı dillerinden Fransızca, Latince ve Yunanca'nın birlikte okutulması kararlaştırılmış, bundan başka Fıkıh, ayrıca Roma hukuku ve Fransız medenî hukukunun beraberce öğretilmesi düşünülmüştür. Bu noktadan hareketle Batı ile Doğu sentezinin yapılmaya çalışıldığı sonucuna varmaktayız. Ne var ki, Darülfünun'a yeterli orta öğretim görmüş öğrenci bulunamadığı gibi, eğitim-öğretim yaptıracak yeterli hoca kadrosu da bulunmamaktaydı. Bk. Arslan, *Darülfünun'dan*, s. 37-38, İhsanoğlu, *a.g.mak.*, s. 717. Söz konusu nizamnamenin 119. maddesi ile Darülfünun'da bir kütüphane kurulması öngörülmüş, 121. maddede bu kütüphanenin müdürünün, atanma şekli ve aylık maaşı, 122. maddede ise, kütüphanenin kitap sağlama yolları tespit edilmiştir. Ayrıca, kütüphanenin Darülfünun muallimleri ve öğrencileri için her gün, dışarıdan müracaat edenler için de belirli zamanlarda açık olacağı nizamnamenin 123. maddesinde hükme bağlanmıştır. Bk. Tuba Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 37-38. Darülfünun'da kütüphanenin yanı sıra bir de laboratuvar kurulması düşünülmüştür. Laboratuvar için Avrupa'dan fizik ve kimya öte taraftan mevcut medreseler ile diğer teşebbüsün gerçekten bilimsel bir yaklaşıma sahip olduğunun delilidir. Modern bilimin deneysel yaklaşımına sahip olunmasına karşın, kütüphane için araştırma periyodiklerinin satın alınmasından vazgeçilmesi, ders kitaplarıyla yetinilmesi ve Batı'nın temel bilim kaynaklarının değil, çoğunlukla satın alınan ders kitaplarının tercüme edilmesi, Darülfünun-ı Osmanî'nin bilimsel kimliğini tasvir etmektedir. Bk. İhsanoğlu, *a.g.mak.*, s. 736.

⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultanî", *Bellekten*, LVII/218, Ankara 1993, s. 205.

¹⁰ Darülfünun-ı Sultanî'nin kuruluşu ile görevlendirilen Sava Paşa, Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi, gerekse 1869 tarihinde çıkarılan Osmanlı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde açıklandığı üzere Darülfünun'un Tıp, Fen, Edebiyat, İlahiyat ve Hukuk mekteplerinden ibaret olması gerektiğine işaret etmişti. Bununla birlikte, zaten Osmanlı Devleti'nde Tıp eğitimi veren iki kurum bulunduğundan, yeni Tıp Fakültesi'ne gerek görülmemiş. Öte taraftan mevcut medreseler ile diğer milletlere ait dinî okullar da ilahiyat mektepleri kapsamında değerlendirildiğinden, Darülfünun'da sadece yukarıda belirtilen üç mektebin yer alması uygun görülmüştür. Üçüne birden "mekâtib-i Âliye" denilmekle birlikte, "Edebiyat Mektebi", Fransızca metinde "Faculte des Letters" yani Edebiyat Fakültesi olarak zikredilmiştir. Bk. İhsanoğlu, *Giriş (II)*, s. 205-6, 207.

Aynı bina içinde bulunan fakat farklı eğitim program ve seviyelerine sahip bulunan Darülfünun-ı Sultanî ile Mekteb-i Sultanî, Maarif Nezareti'ne bağlıydılar. Mektebin ilk müdürü olan M. De Salve dışında sonraki bütün müdürler Maarif Nezareti tarafından atanmıştır. Darülfünun-ı Sultanî, Mekteb Müdürü başkanlığında oluşturulan bir "hey'et-i idâre" tarafından yönetilmekteydi. Bu idare heyeti: 1-Müdür 2-Kalem Müdürü ve Mütercim 3-Kalem Müdürü Muavini 4-Kütüphaneci'den oluşmaktaydı¹¹.

1874-1881 yılları arasında eğitim veren Darülfünun-ı Sultanî, 1877-78 öğretim yıllarında derslerine ara vermiş, toplam olarak eğitim faaliyetlerini ancak altı yıl sürdürebilmiştir¹². Darülfünun-ı Sultanî'de orta öğretimin yeterli olmaması, finans kaynağı ve araç-gereçlerin sağlanamaması, yeterli sayıda ve seviyede hocaların bulunmaması ve daha çok taklit düzeyinde bir teşebbüs olması dolayısıyla başarısızlığa uğramıştır¹³.

Darülfünun'un devamlılık arz edecek bir şekilde kurulması, "Darülfünun-ı Şâhâne" adı altında ve II. Abdülhamid'in tahta geçişinin 25. yıldönümünde 1 Eylül 1900'de resmen açılması ile gerçekleşmiştir. Buna göre, Darülfünun-ı Şahane, 1-Ulum-ı Âliye-i Diniye, 2-Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye, 3-Edebiyat şubelerinden oluşacaktır. Darülfünun-ı Şahane idarî olarak, Darülfünun Müdürü'nce yönetilecek, ayrıca Darülfünun Müdürü'ne yardımcı olmak üzere her şubede birer müdür mu'avini bulunacaktır. Nizâmnamenin 25. maddesine göre, Darülfünun-ı Şahane'de kütüphane ve laboratuvar kurulması kararlaştırılmıştır. Darülfünun-ı Şahane bilimsel bir kurum olarak düşünülmüş olmakla birlikte, II. Abdülhamid döneminin saray odaklı yönetim anlayışına uygun ve Türkiye üniversitelerinde uygulanan ilk merkezî yönetim şeklidir¹⁴.

¹¹ Eğitim süresi dört yıl olan Darülfünun-ı Sultanî'de, öğrencilerin ve dışarıdan gelenlerin yararlanmaları için "ilm-i hukûk, fûnûn-ı tabî'îye ve sâ'ireye aid" Avrupa'dan getirilmiş kitaplarla zenginleştirilmiş bir kütüphane ve yine parası devlet tarafından karşılanarak, Avrupa'dan getirilen aletlerle donatılmış bir kimyahaneye ve müzehanesi bulunmaktadır. Bk. İhsanoğlu, *Giriş (II)*, s. 225-6. Ancak bu bilgiye rağmen, söz konusu azalardan bazıların, özellikle sekretarya işlerini yürüten Kalem Müdürü ve muavininin hey'et-i idarede yer alıp alamayacağı ayrıca tahkiye muhtaç bir durumdur.

¹² İhsanoğlu, *Giriş (II)*, s. 230-31.

¹³ Arslan, *Darülfünun'dan*, s. 47.

¹⁴ Darülfünun Müdürü, Maarif-i Umumiye Nezareti'nin tavrı ile Padişah tarafından atanacaktır. Müdür, nizamnâmenin hükümlerinin uygulanmasını sağlayacak; memurlar, muallimler ve diğer görevlilerin hal ve hareketlerini gözetecek, her altı ayda bir ceryan eden muameleleri ve gerekli görülen değişiklik ve ıslahatı yazı ile Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bildirecek, ayrıca her yıl Darülfünun'un gelir ve bütçesini ve bunun kesin muhasebesini Maarif Nezareti'ne verecekti. Bk. Ali Arslan, "Türkiye'de Üniversite'nin Kuruluşu ve Yönetimindeki Değişiklikler (1869-1946)", *Yeni Türkiye*, Eylül-Aralık 1998, 4 (23-24), s. 412-413; Arslan, *Darülfünun'dan*, s. 50; Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi için bk. *Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi*, Dersaadet 1326 (bir broşür halinde yayımlanmıştır); *Düstür*, I. Tertib, c. VII, Ankara 1941, s. 659-664 (Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası'nda yeni Türk alfabesine çevrilerek yayımlanmıştır).

II. Meşrutiyet ile birlikte Darülfünun-ı Şahane ismi terkedilerek, İstanbul Darülfünunu, Darülfünun-ı Osmanî veya yalnızca Darülfünun adı kullanılmaya başlanmıştır¹⁵. Öncelikle Darülfünun ile ilgili bazı hazırlayıcı gelişmeler meydana gelmiş,¹⁶ bu gelişmelerin sonucunda Darülfünun, Tıp ve Hukuk Fakültelerini de bünyesine alarak beş fakülteli bir üniversiteye dönüşmüştür. Buna göre İstanbul Darülfünunu, 1-Ulum-ı Şer'îye, 2-Ulum-ı Hukukiye, 3-Ulum-ı Tıbbiye, 4-Fünun, 5-Ulum-ı Edebiye olarak beşe ayrılmıştır. Eczacı ve Dişçi mektepleri Ulum-ı Tıbbiye şubesine, vilayetlerdeki Tıbbiye ve Hukuk mektepleri İstanbul Darülfünunu'na bağlanmıştır¹⁷.

Bu bağlamda gözden kaçırılmaması gereken önemli bir konu da, fakülte meclislerinin kuruluşunun, bu nizamname layihâsından daha önce gerçekleşmiş olmasıdır. Nitekim, 1911 yılı sonlarında, Darülfünun şubelerinden birinde birer Meclis-i Muallimîn kurulması, Maarif Nezareti tarafından İstanbul Darülfünunu'na bildirilmişti. Maarif Nezareti tarafından "*Darülfünun Şubelerinde Mecâlis-i Muallimîn'in Vezâifini Mübeyin Ta'limât*" gönderilmişti. Bilimsel özerkliğin bir ifadesi olan özerk yönetimin fiilen uygulanmasına İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde 21 Aralık 1911 tarihinde fiilî olarak başlanılmıştır. Buna göre, fakülte meclisleri, ders programlarını tespit etmeye, kendi bütçelerini hazırlamaya ve yeni ders programlarını oluşturmaya varıncaya kadar, serbestiyete kavuşmuştu¹⁸.

Elimizdeki nizamname layihâsı ile doğrudan ilişkili olduğu için II. Meşrutiyet sonrası Darülfünun'un idarî yapısını düzenleyen iki belgeye işaret ederek Darülfünun'un idarî tarihini genel olarak incelediğimiz bu bahsi kapatmak istiyoruz. Bu iki belgeden birincisi 1329 (1911) yılında Maarif

¹⁵ Arslan, *Türkiye'de*, s. 413.

¹⁶ Bu konuda ilk gelişme, Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından Askerî ve Mülki Tıbbiyelerin "*Tıp Fakültesi*" adı altında ve Haydarpaşa'daki binada Darülfünun dışında birleşmesiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca normal öğrenim görmemiş olanların Darülfünun'a devamlarını kolaylaştırmak için hazırlık sınıfları açılmıştır. 1909 yılı içerisinde de Darülfünun'un üç şubesi, Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'nda hizmet veren Darülhayr'ın, 21 Ağustos 1909 tarihli kanunla ilga edilmesiyle, müstakil bir binaya kavuşmuştur. Bu tarihe kadar Mülkiye Mektebi ile aynı binada bulunan Darülfünun, Darülhayr'dan boşalan konağa taşınmış ve Darülhayr'a ait tahsisat Darülfünun'a aktarılmıştır. Bk. Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, İstanbul 1964, s. 54-55; Arslan, *Darülfünun'dan*, s. 55; Darülhayr'ı ilga eden kanun için ayrıca bk. *Düstûr*, II. Tertib, c. I, Dersaadet 1329, s. 648-49.

¹⁷ Unat, *a.g.e.*, s. 55-56; Arslan, *Türkiye'de*, gös. yer.

¹⁸ Gencer-Arslan, *a.g.e.*, s. 16-24; Ali Arslan, *Kısr Döngü*, İstanbul 2004, s. 57-58.

Nezareti tarafından yayımlanmış olan “*İstanbul Darülfünûnu Ta’lîmât*” adındaki 65 maddeden oluşan talimat¹⁹ ile 8 Nisan 1328 (4 CA 1330/21 Nisan 1912) tarihli “*Darülfünûn ve Şuabâtının İnzibâtına Dair Nizâmname*”dir²⁰.

Bu iki belgeden edinilen bilgilere göre; İstanbul Darülfünunu, idarî bakımdan, 1-Darülfünun Müdür-i Umumisi, 2-Darülfünun Meclisi, fakülte yönetimi bazında 3- Fakülte Reisi ve Müdürü 4-Meclis-i Müderrisîn/Meclis-i Muallimîn/Fakülte Meclisi’nden oluşmaktaydı²¹.

II. Meşrutiyet döneminde Darülfünun’un idaresi ile ilgili bilgilerin, bahsi geçen talimat ve nizamnamenin ilgili maddelerinden elde edilen karinelerin, isabetli bir şekilde ve ustaca bir araya getirilmesiyle ortaya çıkarılabildiği anlaşılmaktadır²². Yani, bu talimatname ve nizamnamenin Darülfünun’un hukukî statüsünü ve hiyerarşisini ihtiyaç duyulan düzeyde belirgin ve etkin bir şekilde düzenleyebilme gücüne sahip olamadıkları gözlemlenmektedir. Bu yüzden, söz konusu dönemde Darülfünun’un idarî yapısını düzenleyecek hukukî bir belgeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç, elimizdeki nizamname layihasının kaleme alınma sebebinin izah etmektedir. Nitekim Emrullâh Efendi, nizâmname

¹⁹ *İstanbul Darülfünunu Talimat*, İstanbul 1329 (bir broşür halinde yayımlanmıştır).

²⁰ *Düstur*, II. Tertib, c. IV, Dersaadet 1331, s. 460-463. Bu nizâmnameye dair kaleme alınan layihanın yürürlüğe girmesi hakkındaki aynı tarihli irade için bk. BOA, *İrade-Meclis-i Mahsûs*, nr. 14/ 4 CA 1330.

²¹ Arslan, *Türkiye’de*, s. 413-14.

²² Örnek olarak, Darülfünun Müdürlüğü, Darülfünun Müdür-i Umumiliği’ne dönüşmekle birlikte, yetki ve tayininde ne gibi değişiklikler olduğu açıklanmamıştır. Müdür-i Umumi eskisi gibi tayin edilmesine rağmen, özellikle fakülte meclislerinin ve fakülte müdürleri yanında meclislerin temsilcileri olarak fakülte reislerinin ortaya çıkması Müdür-i Umumi’nin yetki sahasını daraltmıştır. 1912’de bir Darülfünun Meclisi kurulmasına karar verilmişti. Bu meclis, fakültelerdeki Muallim Meclisleri’nin “*mukarrerât-ı inzibâtiye*”sinden dolayı fakülte reisi, müdürü ve haklarında ceza tayin olunan kişilerin müracaat edip, haklarındaki bu kararlara itiraz edebileceği bir meclisti. Bir fakültenin geçici olarak kapatılması Darülfünun Meclisi’nin görüşünün alınmasına bağlı olmakla birlikte, Maarif Nazırı gerekirse re’sen de fakülte kapatılabirdi. Fakülte Meclisleri’nce hazırlanan ders programlarını “*Darülfünun Meclis-i Umûmisi*” kabul edip, onaylardı. İsim ve işlev olarak 1869 Nizamnamesi’ndeki Darülfünun Meclisi’ni hatırlatan bu meclisin, varlığından bahsedilmekte, ancak konumu, yetki ve çalışma sistemi açık olarak belirtilmemektedir. Fakülte bazında ise Meclis-i Müderrisîn, Meclis-i Muallimîn, Fakülte Meclisi gibi isimler İstanbul Darülfünunu Talimatı’da (1911) geçmektedir. Darülfünun ve Şuabâtının İnzibâtına Dair Nizamname’nin (1912) başında Muallimler Meclisi olarak zikredilmekte, daha sonra aynı nizamnamede Fakülte Meclisi olarak belirtilebilmektedir. Fakülte Meclisi’nin reisi olan kişi, aynı zamanda Fakülte Reisi’dir. Ancak Maarif Nezareti’nce atanan Fakülte Müdürü gibi bir ortakla birlikte fakülteyi idare etmektedir. Bu iki başlılık 1919’a kadar sürmüştür. Aralarındaki fark, Fakülte Reisi’nin Fakülte Meclisi’nce seçilmesi ve akademik ve disiplin konularında daha ön planda olmasıyla anlaşılabilir. Bk. Arslan, *Türkiye’de*, gös. yer.

lâyihasından birkaç gün önce Sadâret makamına gönderdiği bir Maarif tezkiresinde “*Dârülfünûn’un gerek cihet-i idâriye ve gerek cihet-i tedrisiye i’tibârıyla âcilen muhtâc olduğu islâhât*”tan bahsetmekteydi²³.

Darülfünun’un bu noktaya kadar olan idarî gelişimine genel olarak değindikten sonra, nizamname layihasının bürokratik yolculuğuna ve içeriğine değineceğiz. Bu çerçevede ilk önce Maarif Nazırı Emrullâh Efendi tarafından kaleme alınan ve layihaya ilişik esbâb-ı mucibe tezkiresini ele alacağız.

Esbâb-ı Mucibe Tezkiresi Çerçevesinde Maarif Nazırı Emrullâh Efendi’nin Darülfünun Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi

Çalışmamızın konusunu oluşturan “*Darülfünûn’un Sûret-i Teşkil ve İdâresi’ne Dair Kaleme Alınan Nizâmname Lâyihası*”, hazırlanmasına temel teşkil eden görüşleri içeren Maarif Nazırı Emrullâh Efendi esbab-ı mucibe tezkiresi ilişiginde olmak üzere, 24 Rebiülevvel 1330 (1 Mart 1328/14 Mart 1912) tarihli bir tezkire ile Maarif Nazırı Emrullâh Efendi tarafından Sadâret makamına sunulmuştur²⁴.

Nizamname Layihası, daha sonra Sadâret makamı tarafından Şûrâ-yı Devlet’e havale edilmiştir²⁵. Layiha, Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi’nce incelenerek nizamnameden kanuna dönüştürülmesine karar verilmiş, bununla

²³ 26 Şubat 1327 (30 Ra 1330/ 19 Mart 1912) tarihli bu Maarif Nezâreti tezkiresi için bk. BOA, BEO, nr. 301529 (9 R 1330).

²⁴ Maarif Nezareti Emrullah Efendi’nin tezkiresi, Sadâret Bâbıâli Evrâk Odası gelen defterindeki hulâsa kaydında “*Dârülfünûn Teşkilât-ı Esûsiye ve İdâriyesi Hakkında tanzim olunan lâyiha-i nizâmiye ve esbâb-ı mucibe mazbatasıyla gönderildiğine ve mevki’-i icrâyâ vaz’ı esbâbının istikmâlîne dair*” denilerek özetlenmiştir. Söz konusu tezkirenin “*Melfûfât*”ı, yani ekleri ise, 1 lâyiha ve 1 esbâb-ı mucibe olarak belirtilmiştir. Bk. BOA, Bâb-ı âli Evrâk Odası Nezâret ve Devâr Gelen-Giden Defteri (BEO NDG-G), nr. 393, kayıt nr. 3/1. Ayrıca Esbab-ı mucibe tezkiresi ve “*Darülfünûn’un Sûret-i Teşkil ve İdâresi’ne Dair Kaleme Alınan Nizâmname Lâyihası*”nın metni için bk. EK.

²⁵ Aynı kaydın “*Mu’amelât*” hanesinde ise, yapılan bu havâle işlemi, “*Şûrâ-yı Devlet’e fi 4 Mart sene 328*” atfıyla belirtilmiştir. Bk. BOA, BEO NDG-G, nr. 393, gös. yer.

birlikte bir takım düzeltmeler ve ilaveler de görmüştür²⁶. Bu aşamadan sonra Darülfünun'a gönderilmiş ve muhtemelen orada bir köşede unutulmuştur²⁷.

Layihanın bürokratik yolculuğunu ve bugüne kadar bulunamamasının sebebini kısaca bu şekilde izah ettikten sonra, yazılmasında esas teşkil eden görüşleri içeren esbab-ı mucibe tezkiresine ve nizamname layihasının metnine değinmek istiyoruz.

Layihanın "*esbâb-ı mucibe mazbatası*" da yine Maarif Nazırı Emrullâh Efendi imzalıdır. Bu sebeple, lâyihanın hazırlanmasında Emrullâh Efendi'nin büyük etkisi olduğu ilk anda akla gelmektedir. Nitekim, mazbata biraz daha derinlemesine incelenince, Emrullâh Efendi'nin eğitim hakkındaki görüşleri ile mazbatadaki görüşlerin paralellik arzettiği görülecektir. Fakat bundan önce Emrullâh Efendi ve görüşleri hakkında bazı bilgilerin elde edilmesinin değerlendirmeye olumlu katkılar sağlayacağı görüşündeyiz.

Emrullâh Efendi (1858-1914), eğitimle ilgili fikirleri ile tanınmış bir devlet adamıdır ve Tanzimat sonrası ortaya çıkan değişik düşünce akımları içinde "*medeniyetçiler*" olarak adlandırılan grupta yer almaktadır. Medeniyetçiler, günün siyasî icaplarına ayak uydurarak ölçülü bir düşünce tarzını benimseyen, Osmanlı birliğini korumak üzere Osmanlı eksenindeki İslâm geleneklerine bağlı kalarak Batılılaşma'yı hedefleyen ve eğitim ve öğretimi bu hedefe varmak için yegâne vasıta olarak gören bir düşünce akımı olarak ön plana çıkmıştır. Emrullâh Efendi de, bu akımın önde gelen temsilcilerindendir.

Maarif nazırlığı yaptığı dönemde ilköğretim kanunu çıkarmış, orta ve yüksek öğretimle ilgili birçok yönetmelik hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Yüksek öğretimle ilgili çalışmalarıyla daha fazla tanınan Emrullâh Efendi,

²⁶ Şura-yı Devlet, Darülfünun'un bir Müdür-i Umumi tarafından yönetileceğine dair ayrıca bir madde yazılmasını istemiş ve bazı maddeler üzerinde layihanın aslını ihlal etmeyecek tasihler yapmıştır. Layihada şekil ve teknik olarak yapılması gerekli düzenlemeleri içeren bu tasihlere layihanın gerçekleşme imkanı bulamaması ve Emrullâh Efendi'nin görüşlerinin ön plana çıkarılmasını sağlamak amacıyla değinmedik. Bununla birlikte bu tasihler hakkında bilgi edinmek isteyenler için Bk. BOA, *Şûrâ-yı Devlet*, nr. 228/1.

²⁷ Şura-yı Devlet tezkiresinin beyaza çekilmiş nüshaları, layiha ile birlikte İstanbul Üniversitesi Tarihî Cümle Kapısı üzerindeki mekanda bulunmaktaydı. "*mazrâfen Darülfünân Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne*" ibaresi de buradaki Şûrâ-yı Devlet evrakında mevcut durumdaydı. Ancak belgeler, 19 Eylül 2005 tarihinde "İstanbul Üniversitesi Rektörlük Kampüsü Giriş Kapısında Yer Alan Belgelerin Mahiyetini Tespit ve Neler Yapılması Gerektiği Konusunda Rapor Hazırlanması İçin Oluşturulan Komisyon'un görevini yerine getirmesinden sonra, mevcut diğer belgelerle birlikte başka bir yere nakledilmiştir.

Osmanlı eğitimcileri ve sosyologları tarafından uzun süre tartışılan ve “*Tübâ Ağacı Nazariyesi*” olarak bilinen bir görüşün fikir babasıdır. Emrullâh Efendi tarafından ortaya atılan bu nazariye diğer bir ifadeyle teoriye göre, genel olarak her alanda görülen gelişmeler, yukarıdan aşağıya dikey bir sistemin uygulanması sonucu ortaya çıkmaktaydı. Eğitimde yapılacak reformlar da bu sisteme uygun olarak yapılmalıydı. Dolayısıyla Emrullâh Efendi, Osmanlı eğitiminin en önde gelen meselesi olarak Darülfünun’u ön plana çıkartmıştır²⁸.

Emrullâh Efendi bu görüşlerini “*İlim yukarıdan başlar. Fakat ben bu nazariyeyi söylediğim vakit mekâtib-i ibtidâ’iyyeyi yapmayacağım, mekâtib-i ibtidâ’iyyeye ehemmiyet vermeyeceğim demedim. En ziyâde oraya ehemmiyet vereceğim. Mekâtib-i ibtidâ’iye içindir ki ben yukarıdan başlıyorum. Evet, Şecere-i Ma’rifet, Şecere-i Tübâ gibidir. Onun kökü yukarıdadır. Bugün tarih tedkik olunsun, bütün fünûn meydana konsun; acaba ilm-i beşer nasıl terakki etmiştir?*” şeklinde ortaya koyar²⁹.

Emrullâh Efendi, eğitim tarihimizde genellikle bu “*Tübâ Ağacı Nazariyesi*” adı verilen düşünce sistemi ile adını duyurmuştur. Ne var ki, yaşadığı dönemde pek ortaya çıkmayan bu sistem, ölümünün ardından siyaset ve kültür hayatımızın önemli tartışma konularımızdan birini oluşturmuştur³⁰. Biz bu konudaki tartışmaları göz ardı ederek, çalışmamızın esasını oluşturan nizamname layihası hakkında değerlendirmelerde bulunacağız. Öncelikle layihanın yazılmasında etkili olan sebeplerin ifade edildiği esbab-ı mucibe layihasını gözden geçirmenin yarar sağlayacağı mülahazasındayız.

Maarif Nazırı Emrullâh Efendi tarafından kaleme alınan ve onun imzasını taşıyan esbab-ı mucibe layihası, Türk yüksek öğretim tarihi açısından önemli görüşleri içermektedir. Emrullâh Efendi, Darülfünun’u en büyük irfan müessesesi olarak saymakta ve Darülfünun’un görevlerini ilimlerin ve fenlerin hem yayılmasına, hem de yücelmesine hizmet etmek olarak ikiye ayırmaktadır: “*Filhakika Dârülfünûn dediğimiz mü’essesât-ı âliye ulûm ve fînûnun hem*

²⁸ Ziya Kazıcı, “Emrullah Efendi”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 165.

²⁹ Mustafa Ergün, “Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXX/ 1-2 (1982), s. 11; Tuba Ağacı nazariyesi hakkındaki eleştirilere bir misal teşkil etmesi bakımından Hüseyin Cahit Bey’in (Yalçın) görüşleri için bk. Kenan Olgun, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)”, *1/2, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul 2002, s. 190-192.

³⁰ Ergün, *a.g.mak.*, s. 12.

neşrine hizmet eder hem terakkisine hizmet eder. Bu iki hizmet birbirinden ayrıdır”.

Emrullâh Efendi'ye göre, ilim ve fenlerin yayılmasından kastedilen mana oldukça geniş kapsamlı olarak düşünülmelidir. Bu düşünceye göre ilim ve fenler, “*tabakât-ı nâsın âhâd-ı halk beynine*”, yani insanlık dünyasını oluşturan katmanlardaki her bir kişiye kadar yayılmalıdır. Bu evrensel yönüyle Darülfünunlar, “*tedrîsât-ı âliyye*” yüksek öğretime mahsus mekteplerdirler ve aynı bakış açısına göre “*maarifin*” en üst dereceli olarak yayıldığı merkezlerdir. Fakat aynı zamanda, ibtidâî (ilk) ve tâlî (orta-lise) mekteplerinin gelişmesine ve mükemmelleşmesine de sebep teşkil etmektedirler. Bu noktadan hareketle, Emrullâh Efendi, Darülfünunları mükemmel olan memleketlerin ilköğretim ve ortaöğretim mekteplerinin de aynı oranda mükemmel hale geleceğini ileri sürmüştür. Bu görüşün, aslında kendisinin “*Tûbâ Ağacı Nazariyesi*”ne paralellik arz ettiği hemen farkedilmektedir. Emrullâh Efendi, bu görüşünü desteklemek için Almanya'yı örnek göstermiş ve Almanya'daki ilköğretim mekteplerinin ileri derecede olmasının sebebini bu ülkedeki darülfünunların mükemmelliğine ve düzenli olmasına bağlamıştır: “*Almanya'daki mekâtib-i ibtidâ'iyenin terakkiyât-ı hâzırasına bu memleketin darülfünunlarındaki mükemmeliyet ve intizâm sebep olmuştur*”.

Esbab-ı mucibe layihası, Darülfünunların ikinci görevini, bilimin geliştirilmesine ve yüceltilmesine “*harâset ve terakkisine*” hizmet olarak göstermektedir. Bu görevin manasını ise, bilimin yalnızca yayılmasına değil, ilerlemesine ve geliştirilmesini de hizmet etmek olarak izah eder. Bu bakımdan Emrullâh Efendi, bir devletin dünya siyaset arenasındaki yerinin, uygarlık düzeyi ve “*ulûm ve fûnûnda*” yükselme derecesi ile orantılı olduğunun tekrar üzerinde durulmaya ihtiyaç göstermeyecek kadar açık bir durum olduğunu belirtir. Buradan yola çıkarak, Darülfünunların, bilimin yayılmasına ve geliştirilmesine hizmet edecek alimler yetişmesini sağlayan bir eğitim merkezi ve yuvası “*makarr ve me'vâ*” olarak yapacakları hizmetin değerinin kolaylıkla tahmin edileceğini söyler ve Darülfünunların “*ıslâh ve tanzîm*”ini eğitimin en önde gelen ihtiyacı olarak gösterir.

Bu noktada, Darülfünun'da yapılacak bir düzenlemeyi; “*teşkilât-ı esâsiye ve idâriye, tadrîsât ve hey'ât-ı tadrîsiye, imtihanlar, kütübhâne ve laboratuvarlar, umûr-ı inzibâtiye*” ait olmak üzere beşe ayırır. Yani, 1- Hukukî

ve idarî yapılanma, 2- Öğretim ve öğretim kurulları, 3- Sınavlar, 4- Kütüphane ve laboratuvarlar ve 5- Güvenlik olarak sıralar.

Emrullâh Efendi, Darülfünun'un güvenliği ile alakalı olan nizâmnâme lâyihasının daha önce düzenlendiği ve Şura-yı Devlet tarafından incelendiğini belirterek, bu defa hukukî ve idarî teşkilata ilişkin layihanın, Maarif Nezareti'nde oluşturulan bir Encümen-ı Mahsus eliyle hazırlandığını belirtir.

Bu ifadelerin ardından Emrullâh Efendi, mevcut Darülfünun'u değerlendirir. O'na göre halen İstanbul'da bulunan Darülfünun-ı Osmanî,³¹ Ulum-ı âliye-i Diniye, Riyaziyat ve Edebiyat şubelerini bünyesinde bulundurmakla birlikte, gerçekte Darülfünun olmaktan daha çok öğrencisi sayısı kısıtlı bir yüksek okul, "*mekteb-i âlî*" olmak üzere kurulmuştur. "*İnkılâb-ı mes'ud*"un, yani II. Meşrutiyet'in, ardından, fakülte haline getirilen Mekteb-i Tıbbiye ile Mekteb-i Hukuk'un Darülfünun'a katılmasıyla son şeklini aldığı belirtilmiş ve böylelikle Darülfünun-ı Şahane'den kendi dönemine kadar Darülfünun sahasında meydana gelen gelişmeleri özetlemiştir. Sonuç olarak Emrullâh Efendi, şimdiki durumda beş fakülteden oluşan Darülfünun'un, bilimsel ve idarî birliğinin henüz sağlanamadığını ve bu yüksek öğretim kurumunu oluşturan birimler arasında olması gereken ilişkinin henüz kurulamadığına işaret etmiştir. Bu bakımdan, Darülfünun'un yapısında özellikle bu durumun göz önüne alınarak, hazırlanan layihada bir müdür-i umumînin yönetimi altında bir Darülfünun meclisi oluşturulduğunu, ayrıca aynı layiha ile fakülte bazında her fakültenin yönetiminin bir reis ile bir kâtib-i umumî'ye verildiğini ve reislerin fakülte meclis-i muallimini tarafından seçilmesinin öngörüldüğünü söyleyerek esbab-ı mucibe layihasını sona erdirmiştir.

Darülfünun'un Teşkilat-ı Esasiye ve İdariyesine Mütceallik Nizamname Layihası'nın Değerlendirilmesi

Layihanın ilk maddesine göre "*Dersaadet Dârülfünânı*" olarak tanımlanan Darülfünun, beş fakülteden oluşmaktadır. Bunlar 1-Ulum-ı Şer'îye (a-Ulum-ı Tefsiriye, b-Ulum-ı Kelamiye), 2-Ulum-ı Hukukiye, 3-Ulum-ı

³¹ Emrullah Efendi, dönemin siyasî havasının bir gereği olarak Sultan II. Abdülhamid'in adını ve O'nun adını hatırlatan kurumsal isimleri ağzına almama kuralına uymuştur. Kendisinin esbab-ı mucibe tezkiresinde kuruluş tarihini, Rûmî 1316/1900 olarak belirttiği Darülfünun, Sultan II. Abdülhamid tarafından "*Darülfünun-ı Şahane*" adı altında kurulmuş olmakla birlikte, adı II. Meşrutiyet döneminde "*Darülfünun-ı Osmanî*" olarak değiştirilmiştir.

Tıbbiye ve İspenciyariye (Eczacılık), 4-Ulûm-ı Edebiye Şubesi, 5-Fünûn Fakültesi'dir. Dışçı Mektebi Ulûm-ı Tıbbiye ve İspenciyariye Fakültesi'ne bağlı olacaktır, ayrıca vilâyetlerde bulunan tıbbiye ve hukuk mektepleri de Dersaadet Darülfünunu'na bağlı kabul edilecekti.

Tanımı ve şubeleri veya fakülteleri belirten bu madde dışında layihada Darülfünun, Darülfünun Meclis-i Umumîsi [üyeleri], Darülfünun Meclis-i Umumîsi'nin Vezaifi; (a-Darülfünun Meclis-i Umumîsi'nin Vezaif-i İlmîyesi b-Darülfünun Meclis-i Umumîsi'nin Vezaif-i Kazaiyesi c- Darülfünun Meclis-i Umumîsi'nin Vezaif-i İdariyesi), Fakülte Meclis-i Muallimînleri, Fakülte Meclis-i Muallimînlerinin Vezaifi; (a- Fakülte [Meclislerinin] Vezaif-i İlmîyesi b-Fakülte Meclislerinin Vezaif-i İdariyesi b-Fakülte Meclislerinin Vezaif-i Kazaiyesi), Usul-ı Müzakere, Fakülte Reislerinin Vezaifi, Kâtib-i Umumilerin Vezaifi gibi babları içeren 29 maddeden ibarettir³².

Layihaya göre Darülfünun Meclis-i Umumîsi üyeleri, Darülfünun Müdür-i Umumîsi'nin başkanlığı altında doğal ve seçilmiş üyelerden oluşacaktır. Doğal üyeler, fakülte meclislerinin reisleri ve seçilmiş üyeler ise her fakülte meclisi tarafından üçer yıllık bir süre için seçilen ikişer kürsü müdürü olacaktır. Darülfünun Müdür-i Umumîsi, Maarif-i Umumiye Nezareti'nin teklifi ve Meclis-i Vükelâ kararı üzerine çıkacak Padişah iradesi ile atanacaktır. Müdür-i Umumi'nin maiyetinde bürokratik yazışmalarla ilgilenmek üzere Darülfünun mezunu ve daha evvel muallimlikte bulunmuş kişilerden seçilen bir sekreteryaya örgütü olarak, "*Kalem-i Mahsûs*" oluşturulacaktır. Meclis-i Umumi iki yada bir kez toplanacak, ancak Müdür-i umumi istediği zaman toplantı yapabilecektir. Meclis-i umumi üyelerinin meclise devamı, eğitim görevi gibi zorunludur (madde:2-7).

Darülfünun Meclis-i Umumîsi'nin görevleri ilmî (bilimsel), kazaî (yargı ile ilgili) ve idarî (yönetime dair) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bilimsel görevler dört başlık altında ele alınmıştır. Bunlar Fakülte meclislerinden gelen müfredatı incelemek, fakülte meclislerinin birinin yeni bir kürsü kurma veya ortadan kaldırma konusundaki kararını inceleyerek görüş bildirmek, fakülte meclislerinden gelen raporları inceleyerek, genel anlamda Darülfünun öğretiminin ne şekilde yapıldığını ve Osmanlı Devleti topraklarındaki bütün

³² Layihanın maddelerine "*mâlde*" denilmekle birlikte numara verilmemiştir. Ancak biz herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için itibarî numara vermeyi uygun gördük. Bk. EK.

yüksek ve orta dereceli öğretimin geliştirilmesine yönelik görüşleri içeren raporlar düzenleyerek, bunları Maarif Nezareti'ne vermek (madde:9).

Darülfünun Meclis-i Umumisi'nin yargı yetkisi ise yine dört başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan ikisi, kürsü müderrislerinin ve mu'avinlerinin geçici veya sürekli olarak görevden alınmasına karar vermek, ayrıca kürsü müderrisleri ile mu'avinleri aleyhinde fakülte meclislerinden düzenlenen cezalar hakkında gerek müdde-i umuminin (savcı) ve gerekse ilgili tarafın başvurusu üzerine karara varmaktır. Diğer iki başlık ise öğrencilerle ilgilidir. Buna göre, Darülfünun Meclisi, Darülfünun'un güvenliğine ve ilgili mevzuat hükümlerine uygun düşmeyen davranışları üzerine, herhangi bir öğrenciye fakülte meclisi tarafından verilen cezayı, öğrencinin müracaatı üzerine inceleyerek istinafen karar vermek veya bu gibi durumda bir fakültenin geçici olarak tatiline dair görüş bildirmek gibi bir yetkiye de sahip kılınmıştır. Ayrıca Darülfünun işlerine ve ilmî konulara dair müderrisler arasındaki ihtilafları çözümlmek gibi bir yetkisi de bulunacaktır (madde:10).

Darülfünun Meclis-i Umumisi'nin yönetime dair yetkileri, üç maddeden ibarettir. Bu maddelere göre, Meclis-i Umumî, Darülfünun'a yapılacak bağışların kabulü ile harcanma şeklini belirleyecektir. Meclis-i Umumî, müzakerelerini ya bir karar veya görüş ile sonuçlandıracaktır. Hangi vazifenin karar bağlanacağı, hangisinde görüş bildirilmesi ile yetinileceği ise layiha maddelerinde açıklanmış durumdadır. Son olarak Darülfünun Meclis-i Umumisi'nin kararları icra gerektiren kararlardır. Bu kararlar, yalnızca bir nazırın kararnamesiyle nakz edilebilir. Görüş ve değerlendirmeler Maarif Nezareti'nin uygunu ile, nizamlar padişah iradesi ile yürürlüğe konacaktır (madde: 12-14).

Fakülte Meclis-i Muallimîleri, her fakültenin müderrislerinden oluşacaktır. Oy kullanma hakkına sahip bu meclisin üyeleri, üçte bir çoğunlukla içlerinden birini reis seçeceklerdi. İki fakülte reisliği bir kişiye verilemeyecekti. Fakülte meclisi üyelerinden biri yine meclis tarafından kâtipliğine atanacaktır. Bir sene müddetle atanan bu kâtip, meclis müzakerelerini kayıt ve meclise ait yazışmaları yerine getirmekle yükümlü olacaktır. Fakülte Reisi'nin yokluğunda ikinci reis devreye girecekti. Nizamnamenin uygulanmaya başlamasından üç sene sonrasına kadar en kıdemli üye, daha sonra ise görev süresinin dolmasıyla görevden çekilen eski reis, ikinci reis olarak fakülte reisinin yokluğunda Fakülte Meclis-i Muallimîni'ne başkanlık yapacaktı. Ayda bir defa toplanacak olan

meclis, resin gerekli gördüğü hallerde de toplanabilecekti. Bu meclise üyelerinin devamı, öğretim görevi gibi sayılacağından zorunlu olacaktı (madde: 15-19).

Layihada, Fakülte Meclis-i Muallimînlerinin görevleri, yine bilimsel, yönetime dair ve yargı ile ilgili olarak üç kısma ayrılmıştır. Bilimsel görevler, boş kürsü müderrislikleri için aday seçmek, müderris mu'avinlikleri sınavı için her sene bir program düzenleyip ilan etmek ve aday olanların sınavını gerçekleştirmek, öğrencilerin tez sınavlarını yapacak encümeni seçmek, her fakültenin yüksek öğretimin geliştirilmesi hakkındaki görüş ve değerlendirmelerini Darülfünun Meclis-i Umumîsi'ne sunmak, yeni bir kürsü kurulması veya bir kürsünün ilgasına dair görüşleri Darülfünun Meclis-i Umumîsi'ne göndermek olarak gösterilmiştir. Yönetime dair görevleri ise, her fakültenin kendisine ait kılınan özel gelirlerinin ve buraya yapılmış olan bağışlarının harcanma şekline karar vermek, senelik fakülte bütçesinin düzenlenmesinde görüş bildirmek ve Müdür-i Umumî'ye tekliflerde bulunmak, ayrıca onaylanmış bir bütçeye konulmuş öğretim araç ve gereçlerinden laboratuvarlara ait ödeneklerin her ders ve laboratuvarlara ayırım ve dağıtımına dair karar almak, ders yılı sırasında bir haftadan fazla izin almak isteyen müderrislere, derslerini kesintiye uğratmadan izin kullanmalarını hakkında rey vererek bunu Müdür-i Umumî'ye bildirmek şeklindedir. Yargı ile ilgili görevleri ise, kürsü müderrisleriyle mu'avinleri hakkında bu konuda hazırlanmış nizamname gereği gereken cezaları vermek, öğrenciler tarafından yapılan ve Darülfünun'un güvenliği bakımından sakıncalı durum ve hareketlere ceza vermek ve öğrenciler tarafından yapılan başvuru ve şikayetleri araştırarak, görüş bildirmek olarak sıralanmıştır (madde:20-23).

Darülfünun Meclis-i Umumî'si ile fakülte meclis-i muallimînlerinin her toplantısında görüşülecek maddelerin reisler tarafından ruznamesi (günlük listesi) yapılacak ve toplantıdan önce üyelere dağıtılacaktır. Üyelerden biri tarafından yapılan bir teklif, çoğunluk kabul ederse bu ruznameye yazılacaktır. Meclis-i Umumî ve fakülte meclislerinin kararları, üyelerin yarısından bir fazlası görüşmede hazır bulunmadıkça uygulanması mümkün olmayacaktır. Ancak bir konunun görüşülmesi için bir toplantıda bu yolla çoğunluk sağlanamazsa, gelecek toplantıda kaç üye olursa olsun o konuyu karara bağlayabilecekti. Müderrislerden birisinin lehinde veya aleyhindeki bir konunun ele alınacağı bir toplantıya söz konusu müderris katılamayacaktı (madde:24-26).

Fakülte reislerinin görevlerinin başında fakülte meclisine başkanlık etmek ve fakülteyi resmî olarak temsil etmek gelmektedir. Bundan başka fakülte meclisinin aldığı bilimsel ve yargıyı ilgilendiren kararlardan onaya ihtiyaç duyulanları Müdür-i Umumî aracılığıyla Maarif Nezareti'ne bildirmek, derslerini engellemeyecek şekilde ve tekrarlanmamak üzere müderrislere bir haftaya kadar izin vermek, fakültenin özel gelirlerinin sarf amiri olmak, fakülte adına verilen diplomalara imzalamak, bilimsel amaçlarla fakülteyi ziyaret eden heyetleri kabul etmek ve fakültece yapılacak törenlere başkanlık yapmak ve protokol törenlerinde fakülte adına hazır bulunur ve bilimsel meclislerle yazışmalarda bulunmak ve nizamı uyarınca öğrencinin yemin törenini gerçekleştirmek de fakülte reislerinin görevleri arasında sayılmıştır (madde:27).

Layihaya göre, bürokratik olarak Darülfünun'un her fakültesinde bir kâtib-i umumî bulunması öngörülmekteydi. Bu kâtib-i umumî, o fakülte mezunlarından olmak üzere Maarif Nezareti'nce atanacaktı. Öte yandan bunlar, sadece idarî anlamdaki görevleri performe edeceklerinden, doğrudan doğruya Müdür-i Umumî'nin maiyetinde olacaklar ve idarî konularda Müdür-i Umumî ile yazışma yapacaklardı. Bundan başka, umumî bütçede sayısal olarak belirtilmiş maaşlar ile Fakülte Meclisi tarafından belirtilen öğretim araç ve gereçleri ile laboratuvarlar ödeneklerinin ve bütün harcamaların ikinci derecede sarf amiri olarak Maarif Nazırı'nca vekillik görevi verilebilecekti, ayrıca fakültenin akademik kadrosu haricindekileri seçerek atanmalarını Müdür-i Umumî'ye bildirecekti (madde:28).

Son maddeye göre Darülfünun'un bir muhasebe heyeti bulunacağı gibi, Tıp Fakültesi'nin de bir hesap heyeti bulunacaktı (madde:29)

Sonuç

II. Meşrutiyet sonrası Emrullâh Efendi'nin nazırlığını yaptığı dönemde, yine onun gayretleriyle Maarif Nezareti'nde oluşturulan bir encümen tarafından hazırlanan nizamname layihası, Şura-yı Devlet tarafından kanun haline dönüştürülmesi teklif edilmiş olmasına rağmen, gerçekleşme imkanı bulamamıştır. Ancak, özellikle esbab-ı mucibe layihasında dile getirilen görüşlerin ve layihanın bütününe, yüksek öğretim tarihi açısından değerlendirilmeye değer nitelikte olduğu kanaatindeyiz. Sadede gelirse, Türk eğitim tarihinde "*Tübâ Ağacı Nazariyesi*" ile tanınan Emrullâh Efendi'nin Maarif Nazırlığı döneminde hazırlanan bu nizamname layihası ile Türk yüksek

öğretim tarihinin önemli bir kesitini oluşturan bu dönemde Darülfünun'una ve idarî durumuna değişik bir bakış açısı sağlayabildiğimiz düşüncesindeyiz.

Zira, Emrullâh Efendi gibi yüksek öğretimi önem bakımından birinci planda değerlendiren ve eğitim sistemindeki yeniliklere yukarıdan başlamayı uygun gören bir Maarif Nazırı'nın hazırladığı bu layihadan sonra başta savaş gibi sebepler yüzünden, Darülfünun'la ilgili düzenlemelerin hem Osmanlı, hem de Cumhuriyet döneminde geç tarihlerde yapılabildiğine şahit oluyoruz. Örnek olarak, Osmanlı döneminde Darülfünun, 1919 gibi geç bir tarihte Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile yeniden yapılandırılacak ve bilimsel özerkliğe sahip kılınacaktır. Cumhuriyet Türkiye'sinde ise Darülfünun, önce 1924, daha sonra 1933 yılında ele alınacak ve 2252 sayılı kanunla İstanbul Üniversitesi haline getirilecektir.

Layihanın yüksek öğretim sürecindeki yerine bu şekilde işaret ettikten sonra, elde ettiğimiz sonuçları genel ve özel olmak üzere iki açıdan ortaya koyabiliriz. Birinci ve genel anlamda layiha, dönemin eğitim hayatının tartışma konularından biri olan eğitime başlangıç yönünün yukarıdan veya aşağıdan olması konusunun bir parçasını oluşturmaktadır. Nizamname Layihası'nın bir bakıma teorik temeli sayılabilecek esbab-ı mucibe tezkiresinde, Almanya örnek gösterilmiş ve bu ülkenin ilköğretim okullarının ileri seviyede olması, yüksek öğretiminin mükemmelliğine bağlanmıştır. Öte yandan, Darülfünun, temel anlamda ilmin yayılmasına ve gelişmesine hizmet etmekle görevli bir kurum olarak görülmekte ve bir devletin dünya siyasetindeki etkinliği de buna bağlanmaktadır. Ayrıca Emrullâh Efendi, layihanın esbab-ı mucibe tezkiresinde Darülfünun'da yapılacak bir düzenlemede temel unsurları, 1- İdarî ve hukukî yapılanma, 2- Öğretim ve öğretim kurulları, 3- Sınavlar, 4- Kütüphane ve 5- Güvenlik olarak sıralamakta ve layihanın bu sıralamanın ilk basamağında yer alan idarî ve hukukî yapılanmayı ele aldığını dile getirmektedir.

İkinci ve özel anlamda layiha, kendisinden önce ve kendisine oldukça yakın bir tarihte yayımlanan İstanbul Darülfünunu Talimat ve Darülfünun ve Şuabâtının İnzibatına Dair Kaleme Alınan Nizamname'nin idarî ve hukukî boşluğunu doldurmak amacıyla hazırlanmış olduğu Emrullâh Efendi tarafından da açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca, 1911 yılı sonunda fakülte yönetimlerinde uygulanmaya başlanan "Fakülte Meclisi" usulünden sonra genel bir düzenlemenin yapılması bir mecburiyet halini almıştır. Emrullâh Efendi, Darülfünun'un o devirdeki durumunu ancak bir yüksek okul seviyesinde

gördüğünü de belirtmektedir. Bu durumu gidermek için de Ulum-ı Şer'îye, Ulum-ı Tıbbiye ve İspenciyariye, Ulum-ı Hukukiye, Ulum-ı Edebiye ve Ulum-ı Tıbbiye ve İspenciyariye şubesine bağlı Dişçi Mektebi'nden oluşan bir Darülfünun ortaya koymak istemiştir. İspenciyariye (Eczacılık)ın Tıp Şubesi'ne bağlı bir mektep değil de onun bir unsuru olarak ortaya konulması önemlidir. Nitekim bugün Eczacılık'ın ayrı bir fakültede öğretilmesi bir uzak görüşlülük olarak değerlendirilebilir. Layihada, İlahiyat Fakültesi sayılabilecek Şer'îye Şubesi'nin, Tefsir ile şer'î nasslar gölgesindeki felsefik ve akli yorumları içeren Kelâm gibi iki kısımdan oluşması da dikkat çekicidir.

Layihâ, idarî açıdan II. Meşrutiyet sonrasında çabucak Darülfünun-ı Osmanî yapılan³³ II. Abdülhamid'in Darülfünun-ı Şahanesi'nin merkezîyetçiliğini nisbeten hafifletmeye yönelik iskelet bir yapıyı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amacının yanısıra, mevcut talimatname ve nizamnamede Darülfünun'un yönetimine ait yetki belirsizliğini ortadan kaldıracak bir açıklığa sahiptir. Birbirine nakil şeklinde ve maddeler arasında bir tür iç tashih sayılabilecek düzenlemelerden başka Şura-yı Devlet, sadece Darülfünun'un bir Müdür-i Umumî tarafından yönetilmesi konusunun ayrı bir madde ile daha açık ifadesini istemiştir. Öte yandan layihada bir Müdür-i Umumi'nin başkanlığı altında Darülfünun Meclis-i Umumisi'nin bulunması ve ayrıca bürokrasiyi yönetecek bir sekreteryâ örgütü olarak "*Kalem-i Mahsûs*"un yer aldığı da görülmektedir. Yine bu Meclis-i Umumi'nin bilimsel, yargı ile ilgili ve yönetime dair yetkilerinin ayrıntılı bir biçimde açıklanmış olması, Darülfünun'un özerkliğine doğru düşünce planında yapılan bir hazırlık olarak değerlendirilebilir.

Layihada, Darülfünun Meclis-i Umumi'sinin kararlarının icra gerektiren kararlar olup, yalnızca nazırın kararnamesiyle uygulamanın durdurulabilmesi, bu meclisin gücünü göstermektedir. Bunlardan başka, söz konusu meclisin görüş ve değerlendirmelerin Maarif Nazırı'nın uygunu ile hazırlanan nizamların ise padişah iradesi ile yürürlüğe gireceğinin layihada yer alması ise bu meclisin ne derece etkin kılınmak istediğinin bir göstergesidir.

Layihada fakülte reisi ve meclisinden, Darülfünun Müdür-i Umumi'si ve Darülfünun Meclis-i Umumi'sine doğru hiyerarşik bir işleyiş mevcuttur. Fakülte meclisinin başkanı ve fakültenin resmî temsilcisi olan fakülte reisi, fakülte meclis-i mualliminin bilimsel, yönetime dair ve yargı ile ilgili olarak detayları

³³ Olgun, *a.g.mak.*, s. 188.

layihada açıklanan prosedür dahilinde aldığı kararları, üst organ olan ve başkanlığını Müdür-i Umumî'nin yaptığı Darülfünun Meclis-i Umumîsi'ne bildirecektir. Alınan kararlarda meclislerin etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca, daha çok ceza odaklı yargı ile ilgili görevlerin ve fakülte gelirleri ile bütçelerin düzenlenmesini içeren idarî görevlerinin haricinde, bilimsel bir görev olarak yeni bir kürsü kurulması veya ilga edilmesi ve müfredatın incelenmesi gibi önemli bilimsel kararların bu mecliste alınabilmesi öngörülmüştür. Ancak layihadaki bu fakülte meclislerinin, 1911 yılı sonlarında Edebiyat Fakültesi'nde kurulan meclis gibi, bütçe ve müfredatın hazırlanmasında serbestiyeti haiz bulunması, muhtemelen layihanın kaleme alınmasında da bu meclisin göz önüne alındığını akla getirmektedir.

Elbette alınan bu kararlar, yukarıda belirttiğimiz gibi, üst meclis olan Darülfünun-ı Meclis-i Umumîsi'nde görüşüldükten sonra yürürlüğe girebilecekti. Yine bu bapta göze çarpan bir özellik de, her fakülte meclisinin bilimsel görevleri arasında yüksek öğretimin geliştirilmesi konusundaki görüş ve değerlendirmelerini Meclis-i Umumî'ye sunulmasının yer almasıdır. Bu da, kendi kendini geliştirmeye açık bir sistemin kurulmak istendiğini akla getirmektedir.

Ayrıca her fakültede bir Maarif Nezareti'nce atanan, ancak fakülte reisine değil de Darülfünun Müdür-i Umumîsi'ne bağlı bir kâtib-i umumînin bulunması, idarî bir kontrol mekanizması olarak dikkat çekicidir. Layihada Darülfünun'un merkez yönetiminden başka, yalnızca Tıp Fakültesi'nde malî işler için bir birimin kurulmasının öngörülmüş olmasına rağmen, yeterli açıklama yapılmamıştır.

Sonuç olarak, Maarif Nazırı Emrullâh Efendi döneminde hazırlanan ve onun görüşlerinin izlerini taşıyan ve ekte verdiğimiz nizamname layihası, gerçekleşme imkanı bulamamasına rağmen, II. Meşrutiyet sonrasında Darülfünun ve fakültelerinin hiyerarşisini etkin bir biçimde düzenleme ve bilimsel özerkliğini kazanması yolunda atılan bir adım olarak görülebilir.

Bundan başka 1916 yılında Tıp Fakültesi ve Şuabâtı Nizamnamesi ile oluşturulan Tıp Fakültesi yönetiminin kurulmasında bu layihanın çok tesiri olduğu görülmektedir. Ayrıca bu layihanın, 1919'da Darülfünun-ı Osmanî

Nizamnamesi ile oluşturulan özerk Darülfünun Yönetimi için de bir ön basamak olduğu anlaşılmaktadır³⁴.

ABSTRACT

THE REGULATORY DRAFTLAW PREPARED IN THE PERIOD OF EMRULLAH EFENDI, THE MINISTER OF EDUCATION, ABOUT ADMINISTRATION OF DARÜLFÜNUN IN 1912

The main theme of this article is the regulatory draftlaw (1912) prepared in the period of Emrullâh Efendi, the Minister of Education after the Second Constitutional Era. The draftlaw was prepared in order that it might supply requirements of the Darülfünun as a higher education establishment. In addition, the Draftlaw that has never come into operation, it's an important document until the preparation of the Regulatory of Faculty of the Medicine at Darülfünun and its branches (1916) at the faculty level and the Regulatory of Ottoman Darülfünun (1919). On the other hand, it is a notable source for those Who study on the History of Turkish Higher Education.

Key Words: *Darülfünun, The Minister of Education, Emrullâh Efendi, regulatory draftlaw of Darülfünun, The theory of Tuba Ağacı.*

³⁴ Arslan, *Kısrı Döngü*, s. 59-72; Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabâtı Nizâmnamesi için bk. *Düstür*, II. Tertîb, c. VIII, İstanbul 1928, s. 441-459; Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi için bk. *Düstür*, II. Tertîb, c.XI, İstanbul 1334-1335, s. 401-409.

EK

DARÜLFÜNUN'UN SÛRET-İ TEŞKÎL VE İDÂRESİNE DAİR KALEME ALINAN NİZÂMNÂMENİN ESBÂB-I MÛCİBESİ

Darülfünunlar ilm ve ma'rifetin neşr ve terakkisine hâdim olmak i'tibarıyla memleketin en büyük mü'essesât-ı irfânî sırasındadır. Filhakika Darülfünun dediğimiz mü'essesât-ı âliye ulûm ve fûnunun hem neşrine hizmet eder hem terakkisine hizmet eder. Bu iki hizmet birbirinden ayrıdır. Ulûm ve fûnunu neşr etmek ma'lûm olduğu üzere tabakat-ı nâsn âhâd-ı halk beynine dağıtmak yaymak demektir. Bu cihetle Darülfünunlar tedrisât-ı âliyeye mahsûs mekâtib vazifesini ifâ eder ve bu nokta-i nazardan maarifin en yüksek merkez-i intişârı olmakla berâber mekâtib-i tâliyenin ve mekâtib-i ibtidâ'iyenin medâr-ı terakki ve tekâmülüdür. Darülfünunları mükemmel olan memleketlerin mekâtib-i tâliye ve ibtidâ'iyesi de o nisbetde mükemmel olur. Almanya'da mekâtib-i ibtidâ'iyenin terakkiyât-ı hâzirasına bu memleketin darülfünunlarındaki mükemmeliyet ve intizam başlıca sebeb olmuştur.

Darülfünunların ikinci vazifesi ise ilmin harâset ve terakkisine hizmetdir. Bu mü'esseseler yalnız ilmi neşir ile iktifâ etmez, ilmi yaymağa, ilerletmeğe de hizmet eder. Te'yide hâcet yoktur ki bir devletin âlemdeki mevki'-i siyâsîsi mertbe-i medeniyetle ulûm ve fûnunda derece-i terakkisi ile mütenâsib olduğu düşünülür ise ilmin neşr ve terakkisine hâdim ulemâ yetiştirmeye makarr ve me'vâ olan Darülfünunların bu bâbda ifâ edeceği hizmetin kadri pek kolay tahmîn edilebilir bunun için i'tikad-ı âcizânemce Darülfünunlarımızın ıslâh ve tanzîmi maarifce derkâr olan ihtiyâcâtımızın akdemi sayılabilir.

Darülfünun'un usûl-i tanzîmiyesi teşkilât-ı esâsiye ve idâriyeye, tedrisâta ve hey'ât-ı tedrisiyeye, imtihânlara, kütübhâne ve laboratuvarlara, umûr-ı inzibâtiyeye ta'alluk etmek üzere beş kısma tefrik edilebilir.

Umûr-ı inzibâtiyeye aid olan nizâmnâme lâyihası bundan mukaddem tertîb ve Şûrâ-yı Devlet'ce tedkik olunmuş idi. Bu kerre de teşkilât-ı esâsiye ve idâriyesine aid olarak nezâret-ı âcizide müteşekkil encûmen-i mahsûs tarafından işbu nizâmnâme lâyihası tedvîn olunmuşdur.

Bugün Dersaadet'de mevcûd olan Darülfünun-ı Osmanî bin üçyüz on altı tarihinde yalnız Ulûm-ı Âliye-i dîniye ve Riyâziyât ve Edebiyât şu'belerini hâvî fakat hakikatde Darülfünun olmakdan ziyâde talebesinin adedi gayet mahdûd bir mekteb-i âlî olmak üzere teşkil edilmiş olan Darülfünun inkilâb-ı mes'udu müte'akib fakülte hâline vaz' olunan Mekteb-i Tıbbiye ile Mekteb-i Hukuk'un ilhakı sûretiyle şekli-i haricini iktisâb eylemiştir. Ancak şimdiki teşekkülüne göre beş fakülleden ibâret olan Darülfünun'umuzun vahdet-i ilmiye ve idâriyesi henüz taht-ı te'mine alınamamış ve bu mü'essese-i âliyenin aksâmı beyninde vücûdu elzem bulunan râbîta el-ân te'sîs edilmemiş bulunmasına nazaran Darülfünun'un teşkilâtında bilhassa bu cihet nazar-ı mülâhazaya alınarak Darülfünun'a bir müdir-i umûmî nasbolunması ve müdir-i umûminin taht-ı riyâsetinde bir Darülfünun Meclisi teşkil edilmesi ve her fakültenin idâresi bir reis ile bir kâtib-i umûmiye tevdi' edilmesi ve reislerin fakülte meclis-i mu'allimîni tarafından müntehab bulunması esâsları kabul edilmiş ve lâyiha-i nizâmiye bu dâ'irede tertîb edilmiştir. Fî 24 Rebiülevvel sene 330 fî 1 Mart sene 328

Maarif Nâzırı
İMZA (Emrullâh)

DÂRÜLFÜNÜN'UN TEŞKİLÂT-I ESÂSİYE VE İDÂRİYESİNE MÜTE'ALLİK NİZÂMNÂME LÂYİHASI

Madde[1]

Dersaadet Dârülfünûnu beş fakülteden teşekkül eder. (1) Ulûm-ı Şer'îye Şu'besi. Bu şu'be ulûm-ı kelâmîye ve ulûm-ı tefsîriye namlarıyla iki kısmı muhtevîdir. (2), Ulûm-ı Hukukiye Şu'besi (3) Ulûm-ı Tıbbiye ve İspenciyâriye Şu'besi (4) Ulûm-ı Edebiye Şu'besi (5) Fünûn Şu'besi. Dış Mektebi Ulûm-ı Tıbbiye ve İspenciyâriye Şu'besine, vilâyât tıbbiye ve hukuk mektepleri Dersaadet Dârülfünûnu'na merbûtdür.

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi

Madde [2]

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi Dârülfünûn Müdür-i Umûmîsi'nin riyâseti altında ber-vech-i âfî a'zâ-yı müntahabeden teşekkül eder. A'zâ-yı tabî'îye fakülte meclislerinin reisleri ve a'zâ-yı müntahabe her fakültenin meclisi tarafından üçer sene müddetle intihab olunan ikişer kürsü müdürüdür.

Madde[3]

Dârülfünûn Müdür-i Umûmîsi Maarif-i Umûmiye Nezâreti'nin inhâsı ve Meclis-i Vükelâ kararıyla lede'l-arz şeref-sudûr buyurulacak irâde-i seniye-i Pâdişâhî ile ta'yîn olunur. Müdür-i Umûmî'nin ma'iyetinde Dârülfünûn me'zûnlarından ve mu'allimlikde hizmeti sebk etmiş zevâtdan müntehab bir kalem-i mahsûs teşkil edilecektir.

Madde[4]

Meclis a'zâ-yı müntehabesinden biri mu'allimîne ve talebeye aid mu'amelât-ı inzibâtiyede müdde'-i-i umûmilik vazifesini ifâ etmek üzere üç sene müddetle meclisce intihab ve me'mûriyeti Maarif Nezâreti'nce icrâ olunur.

Madde[5]

Meclis a'zâ-yı müntehabesinden biri meclisce kitâbete intihab ve ta'yîn olunur. Kâtibin vazifesi üç sene müddetle devam eder.

Madde [6]

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi iki ayda bir def'a ictimâ eder. Lüzûm görüldüğü takdirde müdür-i umûmînin da'veti üzerine dahi in'ikad edebilir.

Madde [7]

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi a'zâsının meclisce devamı vazife-i tedrisiye gibi mecburidir.

Dârülfünûn Meclis-i Umûmisinin Vezâifi**Madde [8]**

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi'nin vezâifi ilmî, kazâî ve idârî olmak üzere üç kısımdır.

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi'nin Vezâif-i İlmîyesi:**Madde [9]**

(evvelâ) tedrisâta müte'allik olarak fakülte meclislerinden tevdi' olunan müfredâtı tedkik ile karar verir.

(sâniyen) fakülte meclislerinden birinin yeniden bir kürsü ihdâs veya mevcûd bir kürsüyü lağv etmek husûsundaki kararını tedkik ile buna dair beyân-ı rey etmek.

(Sâlisen) tedrisâtın cereyânına dair her fakülte meclislerinden tanzim olunan raporları tedkik ederek umûm Dârülfünûn tedrisâtının sûret-i cereyânını ve memâlik-i Osmaniye'de ale'l-ittifâk tedrisât-ı âliye ve tâlîyenin terakkisini mübeyin ve bu husûslardaki mütâla'atı hâvî olarak Maarif Nezâreti'ne rapor vermek.

(Râbi'an) fakültelere müte'allik tanzim edilecek nizâm ve ta'limât-nâmelerin esâslarını hazırlamak ve ba'de't-tasdîk neşr etmek.

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi'nin Vezâif-i Kazâiyesi**Madde [10]**

(evvelâ) kürsü müderrislerinin ve mu'avinlerinin muvakkaten veya daimî sûrette ifây-ı vazîfeden men'ine karar vermek.

(Sâniyen) Gerek kürsü müderrisleriyle mu'avinleri aleyhinde fakülte meclislerinden tertib olunan mücâzât-ı inzibâtîye hakkında gerek müdde'i-i umûminin ve gerek alâkadâr olan tarafın mürâca'atı üzerine bir karar vermek.

(Sâlisen) Darülfünun'un asâyiş ve inzibâtını ve ta'limât-ı ahkâmını muhill olarak talebe tarafından vücûda getirilen ahvâl ve harekât üzerine fakülte meclislerinden verilen hükm-i cezâ'iyeleri talebenin mürâca'atı vuku'unda bi't-tedkik istînâfen karar veya bu gibi ahvâlde bir fakültenin muvakkaten ta'tiline dair rey vermek.

(Râbi'an) Darülfünun umûruna veya husûsât-ı ilmîyeye dair müderrisler beyninde tahaddüs eden ihtilâflar hakkında karar vermek.

Madde [11]

Müdde'i-i Umûmî madde-i sâbıkânın fıkra-i sâlisesinde beyân olunan ahvâl ve harekât hakkında fakülte meclisleri tarafından bidâyeten verilmiş kararları talebenin leh veya aleyhinde olsun istînâf etmek salâhiyetini hâizdir.

Dârülfünûn Meclis-i Umûmisinin Vazîfe-i İdâriyesi:**Madde [12]**

Dârülfünûn'a vâki' olacak teberru'atın kabûl ve sûret-i sarf ve isti'mâline karar vermek.

Madde [13]

Dürülfünûn Meclis-i Umûmisi müzâkerâtını yâ bir karar veya bir rey ile neticelendirir. Vezâifinden hangisi için karar ittihazına me'zûn olduğu ve hangisinde beyân-ı rey ile iktifâ edeceği maddelerde tasrîh olunmuştur.

Madde [14]

Dürülfünûn Meclis-i Umûmîsinin kararları lazımlı-ı icrâdır. Bu kararlar yalnız nâzırın bir kararnameyiyle nakz edilebilir. Rey ve mütâla'aları Maarif Nezâreti'nin tensîbi ile ve nizâmlar lede'l-arz şerefsudür buyurulacak irâde-i seniye-i cenâb-ı Pâdişâhî ile meriyyü'l-icrâ olur.

Fakülte Meclis-i Mu'allimînleri**Madde [15]**

Dürülfünûn'un her fakültesinde o fakültenin kürsü müderrislerinden mürekkeb bir Meclis-i Mu'allimîn teşkil olunur. İşbu Meclis a'zâsı rey hakkı ile ve sülûsân-ı ekseriyetle içlerinden biri reis intihab ederler. Reis intihabı için vuku' bulan ilk ictimâ'da sülûsân-ı ekseriyet hâsıl olamadığı takdirde ikinci def'a ekseriyet-i mutlaka ile iktifâ edilir. Fakülte reislerinin me'mûrları üç sene müddetle devam etmek üzere bâ-irâde-i seniye icrâ olunur. İki fakültenin riyâseti bir şahs-ı vâhidde ictimâ edemez.

Madde [16]

Fakülte meclisleri a'zâsından biri meclisce kitâbete intihab ve ta'yîn olunur. Meclis kâtibleri müzâkerâtı zabt ve meclise aid mu'amelât-ı tahrîriyyeyi ifâ eder ve me'mûriyeti bir sene devam eyler.

Madde [17]

Reisin gaybûbetinde reis-i sâni vekâlet eder. Riyâset-i sâniye müddetinin inkizâsıyla riyâsetden çekilmiş olan zâtın hakkıdır. Fakat işbu nizâmnâmenin bidâyet-i tatbikatından üç sene mürûruna kadar meclisde en kademli a'zâ reis-i sânilik vazifesini ifâ eder.

Madde [18]

Fakülte meclisleri ayda bir def'a in'ikad ederler. Fakat lüzûm görüldükçe reisin da'veti üzerine dahi ictimâ' ederler.

Madde [19]

Fakülte meclisleri a'zâsının meclise devamı vazife-i tedrisiye gibi mecburidir.

Fakülte Meclis-i Mu'allimînlerinin Vezâifi**Madde [20]**

Fakülte meclislerinin vezâifi üç kısımdır. (1) Vazife-i ilmiye (2) Vazife-i İdâriye (3) Vazife-i Kazâiye.

Madde [21]**Fakülte Vezâif-i İlmiyesi:**

(Evvelen) Münhall olan kürsü müderrislikleri için nâmzed intihab etmek.

(Sâniyen) Müderris mu'avinlikleri imtihânı için her sene bir program tertib ve i'lân ve Mu'avinliğe tâlib olanları imtihân etmek.

(Sâlisen) talebenin tez imtihânlarını icrâ edecek encümeni intihab etmek.

(Râbi'an) Her fakülte kendine müte'allik tedrisât-ı âliyenin terakkiyât-ı hâzıra ile mütenâsib bir seviyede cereyânını te'mîn zımında icrây-ı müzâkere ile ol bâbdaki rey ve mütâla'asını Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi'ne tevdi etmek.

(Hamisen) Müceddeden bir kürsü ihdâsına veya bir kürsünün lağvına dair reylerini Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi'ne tevdi etmek.

Madde [22]**Fakülte Meclislerinin Vezâif-i İdâriyesi:**

(Evvelen) Her fakülte kendine terk edilmiş olan vâridât-ı husûsiyenin ve teberru'atın sûret-i sarfına dair karar ittihaz etmek.

(Sâniyen) Her sene fakülteler bütcesinin tanziminde beyân-ı mütâla'a ve Müdir-i Umûmî'ye teklifâtta bulunmak.

(Sâlisen) Musaddâk bütçeye mevzû' levâzım-ı tedrisiye laboratuvarlar muhassasâtının her ders ve laboratuvara tevzi' ve taksimine dair karar ittihaz etmek.

(Râbi'an) Sene-i dersiyeye esnâsında bir haftadan ziyâde me'zûniyet isteyen müderrislerin dersleri sekte-dâr olmamak üzere terhîsi hakkında rey vererek Müdiriyyet-i Umûmiye'ye bildirmek.

Madde [23]**Fakülte Meclislerinin Vezâif-i Kazâiyesi:**

(Evvelen) Kürsü müderrisleriyle Mu'avinleri hakkında nizâmnâme-i mahsûsuna tevfiқан mücâzât-ı lâzimeyi tertib etmek.

(Sâniyen) Dârülfünûn'un Âsâyiş ve inzibâtını ve ta'limât ahkâmını muhîll olarak talebe tarafından vücûda getirilen ahvâl ve harekât üzerine mücâzât hükmetmek.

(Sâlisen) Talebe tarafından vuku' bulan mürâca'at ve şikâyetleri tedkik ile beyân-ı mütâla'a eylemek.

Usûl-ı Müzâkere**Madde [24]**

Dârülfünûn Meclis-i Umûmîsi ile fakülte meclislerinin her ictimâ'ında müzâkere olunacak mevâddın reisler tarafından rûznâmesi yapılarak kable'l-ictimâ' a'zâya tevzi' olunur. A'zâdan biri tarafından vâki' olan bir teklif ekseriyetle kabûl edildiği hâlde rûznâmeye idhal olunur.

Madde [25]

Meclis-i Umûmî ve Fakülte Meclislerinin kararları a'zânın nüsfindan bir fazlası müzâkerede hâzır bulunmadıkça ma'mûlûn-bih değildir. Fakat bir husûsun müzâkeresi için bir ictimâ'da bu vechile ekseriyet hâsıl olmadıgı takdirde ictimâ'-ı âtîde kaç kişi mevcûd olur ise olsun o husûsa dair bir karar verilebilir.

Madde [26]

Müdürrislerden birinin leh veya aleyhinde vuku' bulacak müzâkerâtda o müdürris hâzır bulunamaz.

Fakülte Reislerinin Vezâifi**Madde [27]**

Fakülte Reisleri evvelâ fakültenin meclisine riyâset ve mensûb olduğu fakülteyi temsil eder.

(Sâniyen) Meclis mukarrerât-ı ilmiye ve kazâ'iyesinden muhtâc-ı tasdik olanları Müdür-i Umûmî vâsıtasıyla Maarif Nezâreti'ne bildirir.

(Sâlisen) Tekerrür etmemek ve dersi haleldâr olmamak şartıyla sene-i dersiyeye esnâsında müdürrislere bir haftaya kadar me'zûniyet verir.

(Râbi'an) Fakülte'ye aid vâridât-ı husûsiyenin âmir-i sarfıdır.

(Hamisen) Fakülte namına verilen şehâdet-nâmelere imzâ vaz' eder. Ziyâret-i ilmiye zımında fakülteye gelen hey'etleri kabûl ve fakültece yapılacak merâsime riyâset eyler. Merâsim-i teşrifâtiyede fakülte namına hâzır bulunur ve mecâlis-i ilmiye ile muhaberâtda bulunur ve nizâmı mücibince fakülteye kabûl olunan talebenin tahlifini icrâ eder.

Kâtib-i Umûmîlerin Vezâifi**Madde [28]**

Dârülfünûn'un her fakültesinde bir Kâtib-i Umûmî bulunur. Her fakültenin kâtib-i umûmîsi o fakültenin me'zûnlarından olmak üzere Maarif Nezâreti'nden ta'yîn olunur. Doğrudan doğruya Müdür-i Umûmî'nin ma'iyetindedir. Kâtib-i Umûmîlerin vezâifi sırf idâri olup bu bâbda Müdür-i Umûmî ile muhabere ederler.

(Sâniyen) Umûmî bûdcede murakkam ma'aşât ile Fakülte Meclisi tarafından ifrâz olunan levâzım-ı tadrîsiye ve laboratuvarlar muhassasâtının ve bi'l-cümle masârifin ikinci derecede âmir-i sarfı olmak üzere Nâzir tarafından tevklîl edilir.

(Sâlisen) Fakültenin me'mûrîn-i ilmiyeden mâ-adâ müstahdimînini intihab ile ta'yînlerini Müdür-i Umûmîlik'e bildirir.

Madde [29]

Dârülfünûn'un bir muhâsebe hey'eti bulunacaktır. Tıbb Fakültesi'nin bir hey'et-i hesâbiyesi vardır.

MÜHÜR (Nezâret-i Maarif-i Umûmiye) EMRULLÂH